

КЫРГЫЗСТАН
аялдары 12*78

Ай бир тескерин неме да!

Бирок Султанмурат эле андан өөдө бекен: «Билсең жакшы болуптур. Жаңылбалсың»,— деп токтоо гана жооп берип коюунун ордуна Анатайга атырылды:

— Сен фашисттин ш.чонусуң! — дейт ачуусуна муунуп.

— Ким шпион? Менби?

— Сен шпион!

— Кана, далалде. Мен шпион болсом атып салышысың! Болбосо азыр тумшугунду капжалатам!

Деп, экөө суунун ортосунда аттарын темине үрпөңдөшүп, кармаша кетишти. Бирин бири сестенте айкырышып, акшындай тиктешип, бирин бири сууга оодара тарткысы бар. Жээктеги балдар боорун тырмап күлүп жатышат. Суу чачырап көк буурул болуп, такалуу аттар таштарды жара басып, кээде мүдүрүлүп кетип жатты. Ошондо Эркинбек кыйкырды:

— Эй, атты дагы аксатасыңар!

Экөө тең эсине келип, жакшы шылтоо табылганына сүйүнүп калышты, унчукпай эки бөлүндү.

Бирок баары бир ачык күндү булут баскандай болду. Балдар аттарды айдап кеткенде да Султанмурат ээликкен демин баса албай атын суу жээктеге желдирди, улам жолду карап баратты. Аттын башын кайра тартканда Мырзагүлдү дагы көрдү. Кечегидей болуп, курбулары менен келатыптыр. Ага быякта бирөө арзып жүргөнү капарында жок, быякта бирөө ал деп азап тартып, сары санаага батып, ал үчүн жан аябай салгылашка түшүп жүргөнүн ойлоп койбостон келатат өз ара сүйлөшүп. Азап тартканы чын эле. Жакында апасы: «Бир жериң оорубайбы, садага болоюн? Кийинки күндөрү азып кеттиң го»,— деди. Жооткогуп апасына бирдеме деди да, өзү күзгүгө каранды. Көптөн бери өз кебетесин карабай жүрүп байкабаган экен, чын эле өзгөрүп кетиптир: оору кишиндей көздөрү жылтылдайт, жаагы шмирилип, мсегу ницкергенге узарып кеткенсыйт, эки кашынын ортосуна бырыштын жүлгөсү салыныптыр, үстүңкү эрдине көлөкө түшкөндөй түк пайда болуптур. Мына кызык, мынчалык өзгөрөт деп өзү да ойлогон эмес... Атасы келгенде а деп таанып албай калышы да этимал...

Ал кыздарга туурадан жакындай бастырды. Кыздар көрө элек, бирок Мырзагүл эки-үч ирет ат сугарчу кечит тараптан бирөөнү издегендей көз таштап алды. Анан бурулуп Султанмуратты кокус көрө койгондо буттары шилтенбей токтой калды да, кайра ошол замат эсин жыйып, курбуларына кошулуп кетти. Эчтеме көрбөгөндөй, эчтеме билбегендей кыздар аттамчыктан аттап өтүштү да, үй-үйүнө тарап кетишти. Султанмурат аларды четтен айланып, көчөнүн башка учунан каршы чыкты. Арал көчө кыска көчө, тиги башынан келаткан Мырзагүлдү беттеп, Султанмурат жай бастырды. Анан улам жакындаган сайын өрөлкүп, калтаарый баштады. Эддин баары терезелеринен ал экөөнү гана карап турушкандай, экөө кантип жолугуп, эмне деп сүйлөшөөрүнө кызыккандай туюлду ага.

Кыз да бет алдыда жай келатты. Бир окуп жүргөндө жөнү жок жерден китебин тартып алып, же дагы бирдемеден улам ыза кыла берчү ушу кызга азыр жолугарда эмне үчүн мынчалык апкаарып баратканына таң Султанмурат. Жолукпай эле койбой деп ойлоду, бирок кеч болуп калган эле. Кыз да анын жүрөк заадалыгын туйгандай болду, аркан бою жакын калганда өз үйүнө жетпей башка бир үйгө бурулуп кетти. Султанмурат анысына кубанып, ыраазы болуп калды. Жекеме жеке бет келишип жолугуу ушунчалык кыйын белем!..

Андан кийин суу жүрөктүгүнө өзүн өзү жемелеп, тилдей турган болду. Түн уйкусу качты. Эртең менен ойгонуп алып, бүгүн сөзсүз жолугуп, тайманбай бастырып барып жолукмай болду, олуттуу сүйлөшүп, катка жооп берер ою барбы, жокпу, бар болсо качан берерин кесе сурамай болду. Эгер жооп бергиси келбесе өзү билсин, ал жакында Аксайга кетип жатат, болгон иш ортодо калсын демек болду. Ушу бүтүмгө келди.

Ошол ой менен ал жумушун баштады. Аттарды сугарып келгенден кийин Чабдарды минип алып, аттамчыктарды көздөй жөнөдү. Жээк бойлоп нары бастырды, бери бастырды. Бастырып жүрүп, тамдардын көлөкө түптөрүндөгү карлар да эрип калганын, бирок кышында бороон уруп салган күрткүлөрдүн калдыгы ыргытылган тердиктей болуп, али эрип бүтө элегин көрдү.

ЗАЛКАР

«Кызыл жоолук жалжалым» повести боюнча фильм коюлган жылы бизди, ага катышкан артисттерди Ташкент шаарына ошол фильмдин талкуусуна чакырып калышты. Ошондо Өзбек мамлекеттик университетинде жолугушуу болуп, университеттин белгилүү профессору (ысмы эсимде калбаптыр) Чынгыздын чыгармалары жөнүндө сүйлөп келип, Чынгыз Кыргызстандын гана эмес, Орто Азиянын Лев Толстою деп белгилеп кеткен сөзү али кулагыма үгүлүп тургансыйт.

Чынгыздын чыгармалары менен таанышууда мен өзгөчө бактыга туш болгонумду белгилей кетким келет. Мунун биринчиси — мен анын чыгармаларын жөн гана окуп тим болбой, андагы каармандардын образын сахнада жаратуу, анын каармандары менен экинчи жолу кездешип, экинчи жолу алар менен дагы да тереңирээк, дагы да жакыныраак таанышуу. Экинчиси — каармандардын образын жаратууда көптөгөн кыйынчылыктарга жолугуу менен алардын терең гумандуулугуна, жогору адамгерчилигине ишенүү, таазим этүү. Мына ушундай сезимге мен Толстойдун «Анна Каренинасында» Аннанын ролун ойногондо туш болгон элем. Адамдын ички сезиминин түгөнбөгөн, табышмактуу өйдө-ылдый бурулуш, кесилиштерин Толстой канчалык чеберчилик менен ачып берген болсо мен да ошол деңгээлге жетүүгө тырышкам. Ошондой эле далалат, ошондой эле кудурет менен Чынгыздын чыгармаларында ойнодум.

Чынгыздын чыгармалары боюнча түзүлгөн спектаклдерде ойноп жатканда мен артист катары жана адам катары өзүмө өтө сак боломун. Анда мага бир эле мезгилде артист да, анын ар бир кыймылы, сүйлөгөн сөзү, баскан турганын сын көз менен карап турган көрүүчү да болом. Авторду так түшүнүүгө аракет кылам. Бул үчүн анын чыгармасын кайтадан-кайта окуу анын каармандары менен улам-улам жолугушуп көзмө-көз олтуруп сырдашуу талап кылынат. Мына ушундай көп-көп жолугушуу, сырдашуу менен Чынгыздын каармандарына жадай албайсың. Ар бир жолугушуу бул — дүйнөдөгү эң бир жакын адамың менен көп жылдар кийин кездешип, көрүшпөгөн мезгил ичинде толгон сагыныч кубаныч менен кайгыны, башка эч кимге айта алгыс ымандай сырды ортого койгондой жолугушуу. Чынгыздын чыгармалары менен ар бир жолу кездешкен сайын, анын каармандарынын образын ар бир жолу жараткан сайын мен мына ушундай ойдо калам.

Чынгыздын чыгармалары боюнча коюлган бир нече спектаклдерге, фильмдерге катыштым. Алардын алгачкысы «Бетме-бет» спектакли. Анда Сейденин ролун ойнодум. Адамдын ички жан дүйнөсүнүн карама-каршылыктарына толгон бул образды жаратуу мага көптөгөн кыйынчылыктар менен бирге ушул образды жаратууга татыктуу болгон артисттик таалайды да тартуулады.

Жакында эле биз, кыргыз академиялык драма театрынын коллективи, «Жаныбарым Гүлсары» повести боюнча түзүлгөн «Танабай Бакасов» аттуу спектаклди сахнага алып чыктык. Мында Жайдардын ролун аткардым. Жайдар — турмуштук өйдө-төмөнгө кебелбеген, керимсел мүнөз, бардык нерсени убагында туюп, сөздүн да ордун таап сүйлөй билген кыргыздын бир ажайып, акылдуу аялы. Ушул образды үйрөнүп, аны автордун гыйтайын деген оюнун деңгээлине жеткирип берүүгө аракеттенип жүргөн учурумда эмнегедир Чынгыздын энеси Нагыйма апанын мүнөзү, баскан-турганы, кыймыл аракети элестеп, көрүп жүрдүм. Жайдардын образы көп жагынан Нагыйма апага окшоштой көрүндү. Ошентип мен бул образды жаратууда

ТАЛАНТ

Нагыйма апанын адамгерчилигин, керимсел мүнөзүн, балдарын тарбиялоодогу даанышмандыгын негиз кылып алдым. Нагыйма апа менен мага көп жолу жолугушууга, сүйлөшүүгө, сырдашууга туура келген. Ошондо аны менен сүйлөшүп олтуруп ичимден: «Мына, биздин Чынгызды тарбиялаган эне, анын талантынын, шыгынын башаты аялдын даанышманы, кемеңгери ушул кишиде турбайбы» — деп ойлоп калчу элем.

Кесибибизге жараша Чынгыз менен да жолугушуп театр, адабият жөнүндө пикир алышкан күндөрүбүз бар. Мына ошондо Чынгыздын адамдан тышкары жөнөкөйлүгүн, ойчулдугун, кезеги келе калганда тамашакөйлүгүн көрүп калам. Адамгерчиликтин, чындыктын, гумандуулуктун уюткусун алып жүргөн анын каармандарынын образынан мен Чынгыздын өзүн тааныйм деп айтсам да жаңылышпайм.

«Танабай Бакасов» спектаклин сахнага даярдап жаткан учурда «Жаныбарым Гүлсары» повестин кайрадан карап чыгууга туура келди. Мына ошондо чыгарманы биринчи окугандагы толкундануу сезимин кайрадан баштан кечирдим. Терең поэтикалуулугу, ойчулдугу менен ал чыгарма менин сезимимди кайрадан туткундап алды. Деги эле Чынгыздын дээрлик бардык чыгармалары турушу менен эле ажайып поэзия эмеспи. Айрыкча, анын кийинки «Деңиз бойлоп жорткон ала дебөт» повести буга айкын күбө.

Г. Базаров койгон «Саманчынын жолу» фильминде Толгонай эненин ролунда ойногонум көрүүчүлөрдүн эсиндедир. Дүйнөгө кыйроо менен жок болууну, адашуу менен жоготууну, кайгы менен ачуу көз жашты гана алып келген согуштун эмне экендигин ошол ролду аткарып жатканда дагы да терең түшүндүм деп айткым келет. Мен анда Толгонайдын образын дүйнөдөгү бүткүл энелерге согушту экинчи болтурбоо үчүн болгон улуу чакырык катары жеткирүүгө аракеттенгем. Анткени, мен чыгарманын өзөгүн ушундайча түшүнүп, ушундайча сезген элем.

Чынгыз залкар жазуучу. Анын дээрлик бардык чыгармалары сахналаштырылып, дээрлик бардык чыгармалары киного тартылды. Бирок фильм менен спектаклдер канчалык таланттуу коюлбасын, тандалган артисттер канчалык күчтүү болушпасын, али Чынгыздын каармандарынын образын деңгээлине жетээрлик түрдө ачып бере албай жатабыз. Анын каармандарын канчалык жакын тааныган сайын алар ошончолук улуу, терең, сырдуу болуп келишүүдө. Чынгыздын талантынын залкардыгы мына ушунда. Бизге, артисттерге, Чынгыздын каармандарынын образын ачып берүү үчүн али көптөгөн эмгек, түгөнбөгөн түйшүк, изденүү керек.

Мына, быйыл биздин Чынгыз элүү жашка чыгып олтурат. «Эр ортону элүү» — дейт элибиз. Демек, ал чыгармачылыгынын толуп турган мезгилинде. Чынгыздай уулду чоңойткон кыргыз эли деле бактылуу эл экенбиз. Эмесе, ушул элдин атынан Чынгызга узун өмүр, түгөнбөс чыгармачылык эмгекти каалап коёлу.

Бакен Кыдыкеева,
СССРдин эл артисткасы.

Сиздер бул сүрөттөрдөн Ч. Айтматовдун чыгармалары боюнча тартылган «Саманчынын жолу», «Биринчи мугалим», «Ашуу» кинофильмдеринен кадрларды көрүп турасыздар.

К. ГРЯЗНОВдун фотолору.

